

Hogyan tovább Nagy István nélkül?

Nagy István áprilisban meghalt. Hitetlen megdöbbenésünket kifejeztük, mikor a hírt hallottuk, gyászunk szavait elmondtuk, mikor utolsó útjára kísértük őt; most azt kell megvizsgálnunk, hogyan kell viszonyulnunk ahhoz az új helyzethez, hogy ő már nincs közöttünk.

Minden közhely alapvető igazság; olyan igazság, amelyet mindenki tud, fölösleges tehát, hogy hangoztassuk. De hangoztatjuk — ettől lesz közhely. Ilyen közhely az is, hogy az elhunyt úrt hagyott maga után. Nagy István esetében azonban ez a közhely — hisz minden halott hagy valamelyes úrt maga után — az általánosnál, a szokottnál sokkalta súlyosabb jelentést hordoz, s így most az volna fölösleges, hogy eredetibb metafora után kutassunk. Nagy István halála igenis úrt. nehezen betölthető úrt hagyott mind irodalmunkban, mind közéletünkben.

Irodalmunk számára a veszteség kisebb; az igazi veszteség az lett volna, ha Nagy István nem születik meg. Ha nem annak születik, aminek megszületett — proletárnak, romániai magyarnak és írónak. Halála, érzelmeiktől független tudományos szempontból nézve, irodalmunk vonatkozásában nem annyira a veszteség, mint inkább a nyereség felmérésére készítet; nem annyira azoknak a műveknek a semmiben maradása bánt, amelyeket a hetvenhárom éves Nagy István — az emberi lehetőségek határán belül — még ezután írhatott volna, mint inkább azokat a műveket látjuk egyetlen tömör, szilárd, dísztelen, az esztétikumot célszerűségében hordozó épület gyanánt toronymagasra emelkedni, amelyeket eddig írt. Ez a toronymagasság a világirodalom régiójába nyúlik. Furcsa dolog, hogy Nagy Istvánnál volt és van jobb írója — jelesebb stilisztája, finomabb lélekelemzője stb. — a romániai magyar irodalomnak, de nem volt és nincs nagyobb írója; a világirodalom azon vonulatában, amelynek művei és életművei a jelenkor döntő társadalmi-történelmi sorsfordulatát, a szocialista rend megteremtését vallják és vállalják központi témájukul, ott a helye annak az életműnek, amelyet ő alkotott — s ki nálunk az elmondhatója ugyanennek magáról? Ugyanebben vagy bármely egyéb vonulatában a világirodalomnak?

Lám, hogyan lesz a nyereség felméréséből mégiscsak a veszteség siratása. Nagy István az egyetemesbe emelte a sajátost, a tájainkon s a napjaink előtti napokban élő román, magyar és más nemzetiségű proletárok győzelmes — távlati kilátását illetően mindig győzelmes — osztályharcát; ez bizonyra annak köszönhetően sikerült neki, hogy a sajátost az egyetemes megnyilvánulásának látta, s így mintegy visszaömlesztette, irodalmi formába feldolgozva, a sajátost az egyetemesbe; a sors azonban nem hagyta, hogy a szocialista rend megteremtése után, a napjainkban jelentkező sajátost ugyanígy megragadja, erre már nem futotta a rendelkezésére állt emberi lehetőségekből; mármost ezt ki teszi meg helyette? Mi, akik itt maradtunk nélküle — ez volna a legkézenfekvőbb válasz. Mi, akik itt maradtunk, lelkiismeretünkön a roppant felelősséggel, mert mindig reméltük, hogy megteszi majd Nagy István, elvégzi majd Nagy István a most jelentkező sajátos egyenes — nem áttételes, metaforikus, szimbolikus — irodalmi tükrözésének feladatát, s akik most áprilisban arra ébredtünk, hogy megcsuklott a váll, amelyen ott tudtuk e feladat terhét. De kérdés, hogy mi, valakik miközülünk, oly módon tesszük-e meg, ahogyan Nagy István megtette volna.

Művészileg biztos, hogy nem oly módon. S ez nem baj, nincs szükségünk epigonokra. Nagy István nemcsak úrt hagyott maga után, de nyitott lehetőséget is, hogy miközülünk valakik — a saját eszközeikkel — ugyanolyan toronymagasra emeljenek egy-egy életmű-épületet, mint ő, sőt magasabbra, hiszen az alap ott van az ő toronymagasságában; lám, hogyan csillan fel a nyereség újra a veszteség felméréséből. Emberileg azonban biztos, hogy ez csak oly módon elérhető, ahogyan Nagy István elérte volna, ha még egy életet kap ajándékba a sorstól.

Olyan éles valóságlátással, amilyennel ő rendelkezett, és olyan szenvedélyes érdeklődéssel a lényeges, a leglényegesebb kérdések iránt, mint amilyen őt jel-

lemezte. Olyan eltökéltséggel a valóság harcossá formálására, amilyen őt hajtotta, amilyen vele fegyvert kovácsoltatott az irodalomból, és olyan elvszerűséggel, amilyennel őt a párt felvértezte — sőt ha lehet, még mélyrehatóbb elvszerűséggel, hiszen ma a valóság bonyolultabb, mint az ő indulása és kiteljesedése korában. Olyan hűséggel a dolgozók ügye, a haza felvirágoztatásának ügye, a népek testvériségének ügye iránt, amilyen őt töltötte el, és olyan áldozatvállalással, amilyen az ő egész élete volt. Nagy Istvánt a magánéletben mosolytalannak, komornak ismertük; a fiatalok — megmondhatjuk, hiszen nem hallgattuk el előtte sem — félték a szigorától, nemegyszer türelmetlen ítéletétől gondolkodás- és viselkedésmódjukra, s ha írók voltak, műveikre vonatkozóan; az új nemzedék valahogy elhúzódtott mellőle, mert nem értette, amit most, hogy immár nincs kihez visszaédesednie, megért — hogy Nagy István nem akart, nem tudott a Boldog utcán innen kerülni, ameddig csak egyetlen ember is él a Boldog utcán túl. Lelkileg ottmaradt sereghajtónak a Boldog utcán túl; komor volt, hogy mi örülhessünk, ő akart örülni a legutolsónak; ezt várta volna el minden írótól, legalábbis aki kommunista írónak tartja magát, és minden társadalmi felelősséggel felruházott embertől — s ezzel az áldozatvállalással, ennek a fizikai megszűnésével, arca komor ráncai végleges elsimulásával hagyta a legnagyobb űrt közéletünkben.

Mármost arra is vállalkoznia kell valakinek, hogy komor legyen Nagy István helyett. Mert nincs megállás, mert nem lehet megállás; mert Nagy István életének csak úgy volt és életművének csak úgy van értelme, ha megtanított bennünket arra, hogy be kell töltenünk az űrt, amit ő hagyott maga után.

KORUNK

Emlékiratok gondja — haszna

Akad már tiltakozás is az emlékiratok és önéletrajzi regények „garmadája” ellen... Valóban, szépirodalmi műfajban vagy egyszerű dokumentációként egyre több a könyvalakot öltő visszaemlékezés, s bár már az 1971-es esztendő „a hazai magyar emlékirat éve” jelzőt kapta (e sorok írójától) a *Korunkban*, az áradat nem szűnt meg, s mind a mai napig követik egymást a memoárok.

Eleinte, a 60-as évek végén s a 70-esek elején, még bátorítanunk kellett a sajtót és a könyvkiadókat, sőt nemegyszer a szerzőket is a személyi valóságok, eredeti adatok, hű korrajzok közlésére, számon kérve akár a romániai magyar szellemi élet, akár a munkás- és parasztmozgalmak kezdeteit, kíváncsian mindezek előzményeire is, ami azonban e téren bekövetkezett, legyen az Kacsó Sándor vagy Nagy István, Bartalis János vagy Kemény János, a munkásfrontról Kovács István vagy Veres Pál, a baloldali értelmiségből Demeter János könyve (és még sorolhatnók mindazokat, akik egy-egy részlet megjelentetésével jelezték, hogy életrajzukon dolgoznak), régen nem istápoló kezdeményezések, még kevésbé kedvezményezések eredménye. Sokkal inkább utalhatunk a szellemi élet, a gondolati haladás szükségszerű igényeire, avagy éppenséggel egy búcsúzó nemzedék belső gyónáskényszerére.

A kialakuló új emberi öntudat végleg kiveti magából a máról holnapra élés, az állati tenyészés távlatiányát, a múlt feledését vagy megtagadását, s ahogy tervbe szövi a jövőt, úgy magába építi az elődök, a megelőző életformák és társadalmi mozgások hasznos örökségét is, egybekapcsolva eredendőség és folytatóságosság eddig többé-kevésbé mítoszról ködlő és mítoszba foszló reális emberségét. Nem a semmiből jöttünk, nem a semmibe megyünk, létünk meghatározott és haladva megmaradó a tér és idő koordinátái közt. Az emlékiratok „garmadája” tehát mély értelme van, történelmileg és bölcséletileg is felmérhető és megokolható igazsága. Kisebber emlékezik? Neves személyiség vall? Valójában nem ez az elsődleges kérdés. A memoár értéke hitelességén múlik: igaz-e? Éppen ezért — nem először — csak egyetlen kritikát ismerek el mindezekkel a művekkel szemben: a hűség ellenőrzését, az egyedi tanuskodás őszinteségének felelősségrevonását. Még csak azt sem kívánom, hogy a szerző másokhoz igazodjék, ennél fontosabb, hogy ő mire emlékszik, ő mit látott-hallott vagy éppen nem látott és nem hallott — akkor! Líra, dráma, széppróza egészen más megítélések alá esik, ezért óvatolom meg az „önéletrajzi regény” kitéltet és beállítódást, inkább

az „önéletrajzi visszaemlékezések“ Kacsó Sándornál olvasható meghatározását helyeselve.

Megírtam már egyszer 1973-ban (az *Igaz Szóban*), hogy a már közreadott emlékezések esetlegességéből hiányzik még számtalan nyomvonal, ha összképet akarunk kapni a romániai magyar nemzetiség sokrétű múltjáról. „Politikusok, színházaink életét megvilágító színművészek, újságírók, sportemberek, szaktudósok, ipari és mezőgazdasági vezetők emlékiratait várjuk, hasznos kiegészítésül az eddig kapott anyaghoz“ — sürgettem akkor, s ma sem mondok mást. Abból, ami ígérkezik, az írásbeliség öntörvényénél fogva elsősorban újra írók memoárjaira számíthatunk, legalábbis Kós Károly, Salamon László, Szemler Ferenc, Szilágyi András fel-felbukkanó részlet-visszaemlékezései erre vallanak, míg a közügyek felelősei közül Bányai László, Mikó Imre egy-egy összkép-adása s talán egy Bethlen Béla-önéletrajz számíthat máris érdeklődésünkre. Ami azonban a legtermészetesebb, mert társadalomtörténetileg a leglogikusabb, az a munkásmozgalmi szereplők, a történelemben úttörő illegalisták emlékanagának bővülése.

Valamikor az 1848—49-es függetlenségi és szabadságharc résztvevőinek az emlékiratai jelentkeztek „garnadával“, máig hasznos forrásanyagot nyújtva a nagy idők pontos rekonstruálására (emlékszem egy ilyen honvédanyagból vett feldolgozásra Avram Iancu és az osztrákok elől bujdosó magyarok találkozásáról, Horváth István közölte az 1946-os *Falvak Népe* hasábjain), de ennél is izgalmasabb előremutató mivoltában egy győzelmes osztályharc hőseinek mai találkozására.

Az emlékiratok körül támadt mai vita idején történetesen Zimán József vasmunkás, majd újságíró kötete, az *Arnyékos oldal* ad alkalmat arra, hogy a memoár-műfaj jelentőségét bizonyítsuk. Ha a szó szoros értelmében vennők, s nemcsak divatszónak tekintenők az „önéletrajzi regény“ alcímet, talán belemennénk a munka szépirodalmi taglalásába, nem egy hiányát jegyezvén meg a lélektannak, a szerkezetiségnek vagy a stílusnak, de mert gondos és növekvő érdeklődésű elolvasás után a kötet dokumentációs értékére figyeltünk fel, egy hallgatag, jóságos, gyermeteg lelkű ifjú elérézésére a munkásmozgalomhoz, lelki megedződésére az ifjúmunkás-szervezetben, emerré válására olyanok közt, akiket a proletariátus forradalmi történetéből jól ismerünk, értékelésünk újra — mint már más munkássvallomások esetén — közügyi. Ha a — különben rutinos — elbeszélőt el is marasztalhatnók, amiért nem tud a mindennapi tények fölé emelkedve új, költői világot teremteni, hanem a szokványok felületén marad, a dokumentumközlőt éppen ellenkezőleg, írásának hű részleteiért dicsérjük meg, valahányszor tanuskodásával a történelmet varázsolja élénk. (Persze, magának a „regényesség“-nek is lehet jó oldala, hiszen olvasmányosan nyújtja a szerző életének eseményeit, s így népszerűsége számíthat, ami művelődési életünkben el is kel, kérdés azonban, hogy éppen a köznapi dolgok regényesítésére vár-e a kalandregényeken nevelkedő szélesebb publikum? Maradjunk csak a munka emlékirat-értékénél, ez az általános és maradandó, függetlenül a közsiker esélyeitől.)

A püspöki kertben vagy a Kleinék lankáján magányosan élő kertészcsalád se nem paraszti, se nem munkás környezetéből, ahol a szegénységet át-tosság és I. Ferenc József faliképe takarja, éppen olyan nehéz felemelkedni, mint kikerülni a bohózatok, kuplék és párostánokok ama olcsó káprázatából, amely a serdülő ifjút körülzsongja, hiszen a szerző még ma is úgy emlékezik a „Túl az Óperencián boldogok leszünk...“ keringő-slágerére, mint „örök-szép melódiá“-ra. Mégis, s ez a könyvben a döntő, „Zimi“ inaskodása a Princz Testvérek szatmári gépgyárában, a gyújtófejek és gránáthüvelyek hadigyártása, az öntés, sztergályozás vasművészete, majd a béke éveiben a mozdonyjavítás átforgalmazása a zsenge lelket. A legényke a KISZ helyi szervezetének elnöke és az *Ifjúmunkás* lapterjesztője lesz (a lap 1922-ben indul), s önrzetenesen visszautasítja a maga és társai nevében Princz Arminék „konyhapestér“-szölgálatát. Nos, itt tűnik fel Bruder Ferenc, a „nyurga, fiatal kazánkovács“, s vele már benne is vagyunk a történelemben, hiszen nevével később a szociáldemokraták és kommunisták egységfrontján, az antifasiszta ellenállásban találkozunk.

A mozgalmi emberré erősödött ifjú az öreg szatmári Vigadóban Fónagy János személyi bizalmát érdemli ki, tőle kapja meg az első Marx-kötetet szóbeli magyarázatokkal kiegészítve, lelkes olvasója az Ifjúmunkás-beli Fónagy-cikkeknek, s ugyancsak a Vigadóban hallgatja végig a romániai munkástörténelem másik nagyjának, Köblös Eleknek az előadásait. (Jegyezzük itt meg: Köblös Elek az RKP főtitkára 1924-től 1928-ig; a *Korunkból* ismerjük élettörténetét 1922 őszétől kezdve, özvegye adta közre *Emlékeimből* cím alatt 1971-ben. A Zimán-féle.

adatok időben megelőzik ezt a tanúskodást.) S hogy még közelebb kerüljünk a főáramlathoz, amely a kis szatmári lakatosinast új világ harcosai közé emeli, fedezzük fel visszaemlékezéseiben Zelk Zoltánt is, a költőt! Együtt választják be mindkettőjüket az ifjúmunkások szervezetének vezetőségébe, Zoli, a kereskedőségében középiskolát végzett, s társainak a munkásotthonban verseket olvas fel, Petőfit, Aranyt, Adyt... Zelk Zoli tör ki a divatos „limonádé“ ellen, ő állít Kassák-kórust az édeskés kabaré helyébe, majd egy harcos május elsején „apacsingben“ a Kossuth-kert közönsége elé áll, és saját költeményével lepi meg elvtársait: *Legszebb nap* a címe.

Ez az adalék Zelk Zoltán költői pályájának kezdetéhez egyben a költő s a lassan ocsúdó tömeg viszonyára is rávilágít. A Zimán-kötetben nyomon követhetjük az átváltást a giccsből egy harcos proletárkultúrára, s ez a lelki formálódás megfelel a mozgalmi kifejlésnek is: Princzék hiába vetnek be katonaságot a sztrájkolók ellen, munkásaik — köztük a fiatalok — kivívják a béremelést.

Ha térképre rakjuk s időben mérjük, íme, Antal Dánielnek ugyancsak Szatmáron lejátszódó, de az első világháború éveit, a forradalmat, majd a romániai polgári konszolidációt az úri osztály „napos“ oldaláról tükröző emlékiratával szemben kikerekedik az ellentett „árnyékos“ oldal. *Család és szolgálata* címen még 1971-ben megjelent emlékirata szerint Antal Dániel a középosztály anyagi romlásának és népbarát átlényegülésének a folyamatában kerül át 1944-re a baloldalra, s Zimán Józsefnek is be kell még hoznia emlékezéseiben vagy két évtizedet, hogy eljutását a munkások sorából az újságírói foglalkozásig ugyancsak a felszabadulást követő időkig vezesse el. A korunkat megalapozó előtörténetek teljes megjelenítéséhez az emlékiratok újabb „garmadája“ van még szükség.

Balogh Edgár

Kusztos Endre és a gyökerek birodalma

Egy emlék motoszkál bennem. Koromsötét nyári este van, s szinte vakon botorkálunk a kovásznai Tündérvölgyben. Miről is beszélhetnénk Kusztos Endrével másról, mint nappalainak és éjszakáinak örök problémájáról: a művészetről. Egyszer csak elhalkul a hangja, s fojtott remegéssel szólal meg: égetik a gyökeremet! Majd magyarázatként hozzáfűzi: azt a gyökeret égetik, amelyet a tegnap és ma több ízben lerajzoltam... Ahogy megáll mellettem, szinte földbe gyökerezik a lába, érzem: fájdalom tölti el. Szenved. Mert elveszített valamit, és mert tehetetlen. Kiszolgáltatottja sorsának. Íme, elégették, elpusztították a szépet, művészete ihletőjét.

Jelképesnek érzem ezt a történetet, több szempontból is.

Egyik oldalt a vidám, gondtalan, szalonnát pirító, a nyári estében szórakozó társaság, másikon a művész a maga gyötrő kérdéseivel, magányával, külön világgal. Nincsenek lazításai, gondtalan pillanatai, összeérnek benne a napok, hetek, hónapok, évek, láncszerűen, végeérhetetlenül. Egyedül van még akkor is, ha történetesen ott sétál mellette valaki, mert az ő művészi világa szigorúan körülzárt, gondjait, gyötrelmeit nem oszthatja meg senkivel.

Jelenti ez az eset azt is, hogy Kusztos Endre, a grafikus új témát kapott a hetvenes években. Addig is puritán, mély, sorsszerűen komoly és őszinte volt művészete, de az értők tudták, hogy nagy példakép nyomdokain halad. Nagy István útjának folytatója. Ennek a csodálatosan nagy, tökéletes művésznek, akitől lehet tanulni ugyan, de túlhaladni őt aligha. Akkor, amikor felfedezte új „világát“, a jelentéktelen tárgyak, vízmosások, hordalékanyagok, indák, gyökerek birodalmát, tulajdonképpen akkor találta meg igazi önmagát... Azok az emberek rútnak, érdektelennek, csak használati tárgynak látták azt a gyökeret, ő viszont felfedezte benne a szépet. A különöst. A jelentéktelenben a jelentőset. Most itt, ezen az estén, és a hetvenes években mindenütt, ahol megfordult. Így vált izzóan korszerűvé művészete. Hiszen a mai modern törekvések legújabbjai éppen ebben különböznek a régítől: a jelentéktelen dolgok szépségét, jelentőségét, maguknak az anyagoknak a líráját próbálják megláttatni.

Kusztos Endre lírai alkat. Nem keresi a változatost, a gazdagot, a mozgalmatlan áradót. Vidéki magányában — mert falun, a Maros megyei Hármasközségben él — épp a mások számára érdektelenben fedezi fel a költőt. Lapjain a költő szólal meg. Érzelmeket, áradó, mélyen szántó gondolatokat szólaltat meg. A statikussal fejezi ki a mozgalmast, a látszólag nyugodttal a dinamikust. Műveiben valósággal feszülnek az energiák, feszíti őket a szenvedély, a hév. A fekete és a fehér drámái ellentéte valami nagy-nagy lelki békében oldódik fel. Több grafikájának majdnem a teljes felülete fekete. S még ez a kontrasztnélküliség is — épp fojtottságával — döbbenetet kelt bennünk. Ebből a művészi világból hiányzik a humor, de nem hiányzik a melegség, a derű, a békevág, a gyöngédség. S éppen ez a drámát is megszelídítő melegség, finom derű teszi mélyen humanistává.

Az esti tűz fénye ezeket is megvilágította előttem. Szorongó hangja a megszállott ember lelkéből fakadt. Vidéken, az erdő szélén, az ő világában. Bolyongásai közben. Mert örökmozgó, jövő-menő ember ő, nyugtalan lélek, a megszállottak egyike, teljes szívvel, teljes lélekkel művész.

Kiállítása a Korunk Galériában egyike azoknak a jelentkezéseknek, melyeket mindig halálos komolysággal vesz, melyek elé remegő izgalommal tekint. Hiszen amikor műveit mutatja meg, lelkét tárja ki közönsége előtt.

Gazda József

Pecsétdísz fekete tálakon

A *Korunk* bemutatta jó tíz évvel ezelőtt Sántha Imrét, a költőt, nem sokkal később Sántha Imrét, a tanulmányíró művészettörténészt, a Korunk Galéria pedig bemutatta Sántha Imrét, a keramikust. A felsorolást folytathatnók, érdemes volna láttatni Sántha Imrét, a népevelőt, akit a korondiak meghívtak, segítene nekik új motívumok megálmodásában, régi formák korongos-korondos mai honosításában, hogy az a művészség, mesterség, amelyből a falu él, ne rekedjen meg önismétlő topogásban, hanem sajátosságának feladása nélkül is megújhadjék; de leginkább figyelniük kellene a sajkaszerepai gyár kerámiatechnológusára, aki szüleitől örökölt, majd könyvekből, múzeumokból gyarapított tudását az üzemi kísérleti műhelyben tovább alakítja, kutató, próbálkozik, hogy amit végül is agyagba képzél, színben érzékel, égetéssel tartósít, azt a köznek adja, sorozattermekbe vetítse át, hogy a vállalat sikerrel állja a versenyt a világpiacon az indiai vagy az inka kerámia ősiségével, felhívhassa magára a figyelmet japáni vagy nyugat-európai kiállításokon, s erősítse a székhely népművészet jóhírét.

Ebben a tekintetben ő Gyarmathy Zsigáné, Körösfői-Kriesch Aladár, Malonyai Dezső, a két Kós Károly, Szentimrei Judit, Nagy Jenő, Bandi Dezső mai, harmincegynéhány éves utóda. Eddigi munkássága alapján azoknak a vonulatához tartozik, akik a maguk módján nemcsak alkotók voltak, a népművészet ismerői, tudományos földolgozói és népszerűsítői, de egyben a nép művelői, kiállítások szervezői, népfőiskolák, tanfolyamok előadói, a népi formakincs, motívumvilág, szépérzék megújítói is, hozzáadván a maguk tudását a falu művészetéhez, hogy az ne csökkék meg a beltenyészet pálatagságában, s ne burjánozzék el a giccs dudvalepén. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ő is nehézségekkel birkózó, küszködő, kinőtt muszáj-Herkules, polihisztor, csupán arra emlékeztetnék, hogy korunk már nem a névtelen középkori dómépítők százada, napjainkban mindent följegyzünk, iktatunk, hírül adunk, s ha ez így van, akkor illő számon tartani azt is, hogy hol, kik és milyen eredménnyel iparkodnak megújítani, fölfrissíteni a manapság olyannyira népszerű fazekasművészetet.

Ez a kiállítás ugyanis bepillantás egy ilyen kísérleti műhelybe. Nem vállalkozom azonban arra, hogy műszaki és művészeti leírását nyújtsam a kiállított munkáknak. Eddig ugyanis abban a naiv hitben éltem, hogy értek egy keveset a kerámiához, de miután Sántha Imre elmagyarázta, hogy melyik darabot égette egyszer, és újramegítette kétszer, melyiket mázozta háromszor, és festékezte négyszer, hogy milyen hőfokon fűtött be az egyiknek, s mimód a másíknak, miként bánt a lüszterrel, kobalttal, hogy melyik edény készült habán eljárással, melyik középkori hagyomány szerint, nos, akkor rájöttem, hogy mindebben én fölöttébb tudatlan vagyok, s jobb, ha nem játszom meg a műtésztt, nehogy úgy járjak, ahogy Szabó Dezső mondotta egyes kritikusokról: eunuchok, akik a nemi életéről tartanak előadást.

Csupán arra mutatnék rá, hogy a Sántha-féle kísérleti műhely termékei jó-részt hagyományos munkák. Nem közelednek a szobrászathoz, s nem ábrázolnak állatot vagy embert, nonfiguratív megoldásra sem törekednek. De Sántha hagyománytörő is; nem találkozunk művei közt a sokmadaras, bővirágos, élénk színű sárga, fehér, piros, kék, zöld, barna tányérokkal, bokályokkal, vázákkal, röstöllő edényekkel, köcsögökkel sem. Az ismert csiki fekete cserép itt sajátos változást mutat: ha már nem használati tárgy, ha már a tányérból nem kanalazunk levest, ha az megvált funkcionálisától, és dísz tárggyá alakult, akkor a belseje lehet rovott, karcolt és homorú, s emez új domborzat kialakításához Sántha Imre használt pecsétütöt éppúgy, mint kést vagy írókát. A nagy gyümölcsöstálak viszont őrzik hivatásukat, ennek megfelelően szerényfényűek és tompább színűek, magas fokon égetettek, hogy vízátnemesztökké edződjenek, s mint ilyenek a régi középkori technika mai hajtásai. A terrakották, szelíden ugyan, de színesebbek, máztalanul melegfényűek, igazi díszéivé válhatnak minden otthonnak. A néhány váza többszöri égetés, festés, újrahevítés árán nyerte el sötét tónusú ragyogását. De nem folytatom tovább, hiszen itt minden egyes darab hosszas kísérlet, mázkeverési, égetés-technikai kutatás, formakeresés, eredeti díszítőeljárás eredménye, s külön kellene szólni mindegyikről.

Befejezésül adjuk át a szót a szakember Kovács Dénesnek, ő írja Sántha Imre munkáiról: „A megidézett tárgyi ősiség és a használhatóság ötvöződik bennük, a festett edényeken és a pecsétdíszes tálakon, hogy közölje velünk: ezen az úton is lehet járni.“

Herédi Gusztáv

Póka Zsombori Erzsébet: 1907